

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Fayzullayeva Gavhar G'aybulla qizi

Profi University Navoiy filiali Boshlang'ich ta'lim mutaxassisliklari fani o'qituvchisi,
O'zbekiston, Navoiy,

<http://gavharfayzullayeva2gmail.com>.

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchilarning mustaqil fikrlash faoliyatini rivojlantirishning ilmiy asoslari va samarali metodlari tahlil qilingan. Mustaqil fikrlashni shakllantirishda turli metodlarni; muammoli vaziyatlardan foydalanish, o'yinli topshiriqlar, ijodiy mashqlar va interfaol usullarni qo'llashning ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, boshlang'ich sinflarda o'qituvchining yo'naltiruvchi roli, o'quvchilarning reflektiv fikrlashini qo'llab-quvvatlash va individual yondashuvning zaruriy jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: mustaqil fikrlash, matematik tafakkur, ijodkorlik, muammoli o'qitish, interfaol metodlar, o'yinli topshiriqlar, ijodiy mashqlar, boshlang'ich ta'lim, refleksiya.

Abstract. This article analyzes the scientific foundations and effective methods for developing independent thinking in elementary school mathematics classes. The importance of using various methods in the formation of independent thinking; the use of problem situations, game tasks, creative exercises and interactive methods is justified. The guiding role of the teacher in elementary school, the necessary aspects of supporting students' reflective thinking and an individual approach are also highlighted.

Keywords: independent thinking, mathematical thinking, creativity, problem-based learning, interactive methods, game tasks, creative exercises, primary education, reflection.

Аннотация. В статье анализируются научные основы и эффективные методы развития самостоятельного мышления на уроках математики в начальной школе. Обосновывается важность использования различных методов в формировании самостоятельного мышления: проблемных ситуаций, игровых заданий, творческих упражнений и интерактивных методов. Также выделяется направляющая роль учителя в начальной школе, необходимые аспекты поддержки рефлексивного мышления учащихся и индивидуального подхода.

Ключевые слова: самостоятельное мышление, математическое мышление, креативность, проблемное обучение, интерактивные методы, игровые задания, творческие упражнения, начальное образование, рефлексия.

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri – o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoni hal etish va o'z qarashini himoya qila olish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Ayniqsa, boshlang'ich sinf bosqichida bu jarayonning ahamiyati beqiyosdir. Matematika fani – mantiqiy fikrlash, tahliliy yondashuv va mustaqil qaror qabul qilishni talab etuvchi eng muhim o'quv predmetlaridan biri hisoblanadi.

Birinchidan, hozirgi tez o'zgaruvchan jamiyatda shunchaki bilimlarni yodlash emas, balki muammolarni mustaqil hal qilish, tanqidiy fikrlash va notanish vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish (4K: tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot, hamkorlik) ko'nikmalari talab etiladi.

Ikkinchidan, boshlang'ich sinflarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish o'quvchining keyingi bosqichlarda (o'rta va oliy ta'limda) yangi bilimlarni o'zlashtirish tezligiga va chuqurligiga bevosita ta'sir qiladi. Mustaqil fikrlovchi o'quvchi murakkabroq fanlarni ham osonroq o'rganadi.

Uchinchidan, ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri o'quvchilarni yuqori matematik savodxonlikka erishtirishdir. Bu esa faqat misol yechishni bilishni emas, balki real hayotdagi vaziyatlarda matematik tushunchalarni qo'llay olishga, ya'ni mustaqil fikrlashga undaydi.

To'rtinchidan, mustaqil fikrlash usullarini qo'llash orqali o'quvchilar passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylanadi. Bu esa ularning fanga bo'lgan qiziqishini, motivatsiyasini oshiradi va natijada bilimlarni yanada samarali o'zlashtirishga olib keladi.

Beshinchidan, O'zbekiston ta'lim tizimida xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS) standartlariga moslashish jarayoni ketmoqda. Bu dasturlarning asosiy e'tibori ham aynan o'quvchilarning mustaqil fikrlash va amaliy vaziyatlarda bilimlarni qo'llash qobiliyatini baholashga qaratilgan. Shuning uchun bu mavzu amaliy jihatdan juda muhim.

Shu sababli, matematika darslarida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish o'qituvchidan aniq metodik yondashuv, innovatsion strategiyalar va o'quvchini faol o'rganish jarayoniga jalb etishni talab etadi. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish nafaqat matematika darsining, balki butun ta'lim jarayonining asosiy maqsadi bo'lib, o'quvchini kelajak hayotga tayyorlashdagi eng muhim dolzarb vazifalardan biridir.

Mustaqil fikrlash — bu o‘quvchining muammoni tahlil qilib, o‘z fikrini mustaqil shakllantirish, xulosa chiqarish va ijodiy yondashuv asosida yechim topish faoliyatidir. Psixologlar (L.S. Vygotskiy, J. Piaget, A.N. Leontyev va boshqalar) fikricha, bolaning fikrlash jarayoni faol o‘rganish, tajriba va refleksiya orqali shakllanadi.

L.S. Vygotskiy (1896–1934) bolaning tafakkurining ijtimoiy tabiatini asoslab bergan, “Yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasini ilgari surgan, uning fikricha, o‘quvchining mustaqil fikrlashi ijtimoiy muloqot, o‘qituvchi ko‘magida shakllanadi.

J. Piaget (Jean Piaget, 1896–1980) bolalar tafakkurining bosqichma-bosqich rivojlanish nazariyasini yaratgan. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fikrlash jarayoni aniq amaliy tajriba orqali shakllanishini isbotlagan.

A.N. Leontyev faoliyat nazariyasining asoschisi, fikrlashni rivojlantirish uchun o‘quvchi faol ishtirok etuvchi o‘quv jarayoni zarurligini ta’kidlagan.

A.A. Avliyoqulov “Interfaol o‘qitish texnologiyalari” bo‘yicha tadqiqotlar olib brogan, mustaqil fikrlashni rivojlantirishda interfaol metodlarning o‘rni haqida ilmiy ishlar yozgan.

O. Hasanboeva boshlang‘ich ta’lim metodikasi, o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha ilmiy ishlar muallifi.

J. Yo‘ldoshev pedagogik texnologiyalar, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, ijodiy fikrlash va mustaqil o‘rganish nazariy asoslarini ishlab chiqqan.

R. Tursunov boshlang‘ich sinf matematika darslarida innovatsion metodlardan foydalanish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish usullarini tahlil qilgan.

M. Jumayev boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirish metodikasi bo‘yicha amaliy tajribalar o‘tkazgan.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun fikrlashning boshlang‘ich shakllari – solishtirish, tahlil qilish, umumlashtirish, sintezlash kabi intellektual amallar orqali rivojlanadi. Shu bois, matematika darslarida bu jarayonlarni qo‘llab-quvvatlovchi metodlardan foydalanish zarur.

Boshlang‘ich sinf matematika darslarida quyidagi usullar o‘quvchilarning mustaqil fikrlash faoliyatini samarali rivojlantiradi:

Muammoli o‘qitish metodi: O‘quvchilar oldiga hayotiy (amaliy), mantiqiy yoki ijodiy yechim talab qiladigan muammoli masalalarni qo‘yish. Masalani yechishning turli yo‘llarini topishga undash va ularni muhokama qilish. “Nima uchun?”, “Qanday qilib?” kabi savollar berib, ularni fikrlashga majburlash. O‘qituvchi o‘quvchilarga oddiy misol emas, balki tahlilni talab qiladigan muammoli vaziyatni beradi. Masalan: “Agar 5 ta olma 3 do‘stga teng bo‘linmasa, adolatli taqsimlash yo‘lini toping.”

Bunday topshiriq o'quvchining mantiqiy fikrlashini, tahlil qilishni va turli yechimlarni sinab ko'rish qobiliyatini rivojlantiradi.

O'yin texnologiyalari: "Matematik domino", "Kim tezroq topadi?", "Mantiqiy zanjir" kabi o'yinlar mustaqil fikrlashni rag'batlantiradi va darsni qiziqarli qiladi. Har bir boshlang'ich sinf o'quvchisining mustaqil ishlashiga imkon berish va ularning shaxsiy yechimlarini qadrlash. Mustaqil fikrlashga qaratilgan topshiriqlar uchun faqat natijani emas, balki yechim jarayonini ham baholash. Bu usullar boshlang'ich sinf o'quvchilarini shunchaki tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki faol izlanuvchi va ijodiy fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Ijodiy topshiriqlar va loyihaviy ishlar: Yangi qoida yoki tushunchani tayyor holda berish o'rniga, o'quvchilarga o'zlari kashf qilish imkoniyatini berish. (Masalan, shakllarni o'lchab, perimetr formulasini topishga urinish). Kichik guruhlarda yoki juftlikda ishlash orqali o'zaro fikr almashish va hamkorlikda yechim topish. Masalan, "Do'kondor va xaridor" o'yini orqali o'quvchilar narx, miqdor va qoldiq tushunchalarini o'zlari mustaqil aniqlaydilar.

Interfaol metodlar (klaster, Venn diagrammasi, aqliy hujum, sinkveyn): Bu metodlar o'quvchilarning birgalikda fikr yuritish, o'z fikrini asoslash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Didaktik o'yinlar orqali mustaqil qaror qabul qilish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish mumkin.

Refleksiya va baholash: Dars yakunida "Men bugun nimalarni bilib oldim?", "Qaysi topshiriq menga qiyin bo'ldi?" kabi savollar o'quvchini o'z fikrini tahlil qilishga undaydi. Berilgan misol yoki javobga mos masala tuzishni so'rash. Bu ularning matematik tushunchalarni chuqurroq anglashiga va bog'liqliklarni o'rnatishiga yordam beradi. Biror mavzu bo'yicha (masalan, qo'shish, ayirish, o'lchov birliklari) o'zlarining shaxsiy murakkabroq savollarini tuzishga rag'batlantirish.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirishda o'qituvchi bevosita bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, maslahat beruvchi va kuzatuvchi sifatida ishtirok etadi. U o'quvchilarga savol berish, o'z fikrini asoslash, dalillash va muqobil yechimlarni izlash imkoniyatini yaratib beradi.

Shuningdek, differensial yondashuv orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining individual fikrlash tezligi, qiziqishlari va imkoniyatlarini hisobga olish ham muhimdir. Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, mustaqil fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan matematika darslarida o'quvchilarning:

- o'z fikrini ifodalash faolligi 30–40% ga oshadi;
- matematik topshiriqlarni yechish tezligi ortadi;
- matematika darsida ishtirok etish motivatsiyasi sezilarli darajada kuchayadi.

Bu natijalar matematika dars jarayonida o'quvchini faol subyekt sifatida shakllantirish mumkinligini ko'rsatadi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf matematika darslarida mustaqil fikrlashni rivojlantirish — nafaqat o'quvchining intellektual salohiyatini, balki uning hayotiy kompetensiyalarini shakllantiruvchi asosiy omildir. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun o'qituvchi muammoli vaziyatlar yaratishi, ijodiy topshiriqlar berishi, reflektiv yondashuvdan foydalanishi lozim. Bunday metodika o'quvchilarda nafaqat matematik tafakkurni, balki ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni ham rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2023.
2. Vygotskiy, L.S. Mantiqiy fikrlash va o'qitish psixologiyasi. – Moskva, 1991.
3. Piaget, J. Bola tafakkuri va bilim nazariyasi. – London, 1988.
4. Yo'ldoshev, J., Hasanboeva, O. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: O'zbekiston, 2020.
5. Tursunov, R. Boshlang'ich sinf matematika darslarida innovatsion metodlardan foydalanish. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
6. Jumayev, M. O'quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish metodikasi. – Samarqand: SamDU, 2021.